

JAUME MEDINA, «GENTIL HOME E MOLT PROM E GRAN AMICH»
(1949-2023)

Jaume Medina Casanovas (1949-2023) ha estat un autor prolífic, metòdic, escrupolós. La seva obra, vista en conjunt, és una important aportació al món de les nostres lletres. Del ramificat arbre de la ciència, ell va conrear especialment tres branques: la filologia llatina, la filologia catalana i la poesia. Però ben mirat el seu interès i aplicació foren un de sol: l'amor a la paraula, la Filologia en el sentit més pur i primigeni. I tingué cura de la paraula viva, que no és altra que la rebuda amb l'alletament matern. Les restants llengües es poden aprendre i parlar, certament, però l'exuberància de la boca i del càlam només naix del cor. I el cor de Jaume Medina, nodrit i ben arrelat a la terra, fou gran i sensible. Dotat d'una inspiració poètica natural, la perfeccionà amb l'esforç, l'estudi i la dedicació. La seva obra, extensa i pregona (ocupa una llarga lleixa de la meua biblioteca), té matisos i enfocaments diversos, però obeeix a un sol deler que respon prou bé a la divisa sallustiana: *pro aris et focis*.

No és fàcil, ni és possible, ni, de fet, és necessari repassar en breus pàgines una obra important que és ben coneguda del món acadèmic del nostre país, i que els seus millors representants li han reconegut amb estimació i respecte pel seu valor perdurable. A més, Jaume Medina, home d'esperit endreçat i sistemàtic, ja va tenir cura de reagrupar ell mateix els seus estudis i creacions literàries en diversos volums que els recullen sencers, ben garbellats i sempre revisats i rejoyenits. Tanmateix, és evident que d'un home de lletres, incansable i tenaç com fou ell, no és rar que quedin carpetes obertes amb treballs que van dels simplement esbossats als del tot acabats, i que, per motius diversos, no han arribat encara a la impremta.

Però, si fem un ràpid i no exhaustiu repàs al que hom pot llegir de la part ja publicada, podem mantenir els tres grans blocs suara esmentats i referir-nos, de primer, als seus estudis de llatinitat. Aquests foren recollits, el 2021, per ell personalment en tres gruixuts volums que porten el títol genèric de *Litterae humaniores*. En el primer, de gairebé un miler de pàgines, hi recopilà estudis sobre alguns dels autors més sobresortints de la nostra cultura i d'algunes de les obres més excel·lents compostes per ells, des de l'Antiguitat clàssica a l'època humanística, entesa aquesta com un període cronològic que va més enllà del Renaixement i que arriba als temps presents, que de cap manera no li foren aliens.

Per les seves pàgines, hi desfilen Ciceró, Virgili, Horaci, August, Ovidi, Quintilià o l'anònim autor de la *Retòrica a Herenni*. També s'hi tracta de sant Agustí, Ramon Llull, Francesc Calça, Erasme de Rotterdam o Ianus Vitalis (amb la recuperació d'un estudi inèdit de Frederic-Pau Verrié, *Il caso dell'anonimo veneziano del 1554*). No pocs d'aquests estudis són les introduccions amb què va encapçalar les seves edicions i, sobretot, les seves magnífiques i superiors traduccions. Seguint una manera de fer general en tots els volums de la seva obra completa, aquests nous reculls s'enriqueixen tothora amb puntuals millores i actualitzacions, i, sovint, àdhuc amb aportacions del tot noves i inèdites.

En el segon volum reapareixen les seves edicions del poema llatí *Ignis*, de 1760, compost pel jesuïta Josep Pons (a qui Josep Finestres renyava perquè era «tan ciego en su trabajo que no sabe dejarlo»), dels *Set poemes llatins i un de grec a la Corona poètica a Nostra Senyora Santa Maria de Ripoll* (1895), de *La primera retòrica del seminari de Vic* i d'una sèrie d'articles escrits per erudits discrepants sobre la possibilitat i manera més adequada d'imitar els ritmes clàssics en català. I, al costat de diverses recensions, s'hi afegeix una excel·lent arplega de remirades traduccions, que van des de les *Res gestae diui Augusti* fins a diversos poemes ripollesos d'època medieval o del *Liber de natura* de Ramon Llull i força d'altres.

Per fer-nos càrrec del tarannà primmirat i minuciós de Jaume Medina només cal que ens fem que, en el tercer volum d'aquesta publicació, hi inclou de bell nou, netejat d'inapreciables

errors tipogràfics, el llibre sencer *De l'edat mitjana al dos mil: estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya*, aparegut d'antuvi el 2009. Altrament, com assenyala el mateix autor, «el capítol dedicat a *L'hexàmetre i el díctic elegíac en la poesia catalana* ha estat notablement enriquit, sobretot en la part en què són considerades la composició mètrica i la pronunciació d'aquests versos en la nostra llengua».

Com és prou sabut, l'adaptació dels metres clàssics al català fou el tema de la seva tesi doctoral, brillantment defensada, el 1975, amb el títol *Història de les adaptacions de metres clàssics greco-llatins en la poesia catalana (segle xx)*, davant un tribunal d'excel·lència. En efecte, en fou president Martí de Riquer; vocals, Joaquim Molas, Joan Bastardas, Francisco Rico i Miquel Dolç, que n'havia estat també el director. Una notable selecció de diversos estudis seus sobre aquesta qüestió, que tenen l'embrió en la seva tesi, foren recollits en el susdit llibre *De l'edat mitjana al dos mil*, però en una versió de nou refosa i modernitzada.

I, ben cert, no podem pas preterir les seves edicions crítiques de major volada, com les de diverses obres de Ramon Llull: *Rhetorica noua*, *Liber de natura*, *Liber quid debet homo credere de Deo*, *Liber de mille prouerbiis*, totes elles editades per Brepols l'any 2005 dins el prestigiós *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis CLXXXIV*. Però també edità el conjunt de poemes recollits en l'anomenat còdex Brenach: *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII*, Barcelona, Curial, 1998. O la seva ben triada antologia *La poesia llatina dels Països Catalans: segles x-xx*, Bellaterra, UAB, 1996.

Un apartat ben notori de la seva activitat professional fou la traducció. Basti recordar, a més de les ja citades, les obres següents d'Erasme de Rotterdam: *Elogi de la follia*, *Manual del cavaller cristià*, *Del lliure albir*, o una selecció d'*Els adagis*; totes elles pulcrament incorporades a la nostra llengua entre els anys 1982 i 2014. També traduí en la seva integritat la *Retòrica a Herenni* o les *Bucòliques* de Virgili o *La Trinitat* de sant Agustí, o de John Locke, *Carta sobre la tolerància*. Les benemèrites col·leccions *Clàssics del cristianisme* i *Textos filosòfics*, així com la Fundació Bernat Metge les incorporaren ben de gust entre llurs títols. Però també traslladà al català una bona munió d'altres obres llatines, sabedor que, com deia el seu admirat Josep Carner, «traduir una obra és la millor manera de llegir-la».

Assidu col·laborador de la Fundació Bernat Metge, estigué molt vinculat a aquesta noble empresa nascuda amb el moviment del Noucentisme per tal d'afavorir la necessària reconstrucció del país. Aquesta institució, feliçment revifada en els nostres dies, continua servint a una «altíssima missió cultural i patriòtica» com volia Francesc Cambó. I és que l'anostrament dels autors clàssics a la nostra llengua era i és una molt eficaç manera «d'exercir una acció sobre la llengua que es restaura», «sobre un esperit en recobrament», en paraules de Carles Riba. I ni cal dir que aquest mateix propòsit és el que sempre ha guiat els passos de Jaume Medina, que fou membre del Consell de Direcció de la FBM.

D'altra banda, pel que fa als estudis més directament de catalanística, podem destacar, de primer, el seu llibre *Lletres d'enguany i d'antany*, un nou recull d'estudis publicat el 2003. Aquest volum fou completat, deu anys després, per uns altres vint-i-sis treballs més, garbellats sota el títol *Estudis de literatura catalana moderna i altres assaigs*, publicat per Llibres de l'Índex, amb aportacions importants al millor coneixement de la nostra Renaixença i del Noucentisme, períodes de la nostra literatura en què Jaume Medina era gran expert.

I encara havia de venir, el 2019, l'aportació *El prat de la memòria. Estudis, taules rodones i altres articles*, amb glosses i comentaris sobre un ampli ventall d'escriptors i d'erudits, des de Mn. Jacint Verdaguer a Joan Coromines, i un substanciós capítol sobre Ramon Llull, que se sumava al seu anterior recull d'estudis aplegats sota el títol *Sobre Ramon Llull* i publicat per Llibres de l'Índex el 2013. Ramon Llull, com hem anat veient, ha estat un dels autors preferits de Medina, tant per les seves obres llatines com catalanes.

Però si són diversos els autors que van interessar Jaume Medina, el seu predilecte serà, sens dubte, Carles Riba, en qui s'emmirallà amb entusiasme, tal vegada, perquè tenia amb ell molts punts en comú: tots dos foren filòlegs, tots dos foren traductors, tots dos foren poetes. A més, els unia un mateix amor a la paraula i a la terra, i àdhuc, en un pla més personal i íntim, coincidien també en la visió religiosa de la vida i en llur perfil cristià.

El 1989, guardonats amb el Premi Fundació Congrés de Cultura Catalana 1988, aparegueren els dos volums dedicats a *Carles Riba (1893-1959)*, una obra verament monumental. I encara el 1990 publicà *L'obra de Carles Riba*; el 1994, *La plenitud poètica de Carles Riba. El període de les Elegies de Bierville*. I, el 2000, també publicà *Estudis sobre Carles Riba*, llibre distingit amb el Premi de crítica literària Jaume Bofill i Ferro 1999; i, el 2011, a més a més donà a llum *Carles Riba i Joan Maragall o la moral de la paraula*. D'altra banda, ja el 1987, com és sabut, havia publicat *Carles Riba i Friedrich Hölderlin*.

Amb les afeccions mostrades no sorprendrà que fos ell l'autor de *L'art de la paraula. (Tractat de retòrica i poètica)*, el primer compendi de la matèria totalment en català, que fou publicat el 2000 per Edicions Proa.

L'Abadia de Montserrat, que molt sovint li donà veu en la seva editorial, li publicà, el 2003, *Lletres d'enguany i d'antany*, on tornà a tractar dels seus poetes preferits de l'antiguitat i de la modernitat.

De l'any 1995 és la seva laboriosa i il·lustrativa recerca a l'hemeroteca que donà per fruit *L'anticatalanisme del diari ABC (1916-1936)*, on els atacs a la nostra llengua quedaren ben provats. I, en defensa de la llengua, continuarà esmerçant nous, tossuts i coratjosos esforços. Pregonament preocupat també per la degradació interna de l'ús de la nostra parla, tal com queda ben palès en els diversos mitjans de comunicació de casa nostra, va publicar, el 2013, un utilíssim llibre que caldria fer llegir a les escoles: *La lenta agonia del català o l'ús de la llengua en els mitjans de comunicació*. En paraules del mateix autor, aquest llibre és «un escrit que neix com a reacció respecte a la manca de genuïnitat de moltes formes usades normalment avui dia en els mitjans de comunicació (que, tinguem-ho sempre ben present, són la font en què beuen tots i cada un dels elements de la societat actual)».

I és que un tret potser no remarcat fins ara en la personalitat de Jaume Medina sigui el de la seva condició de gramàtic, que, al meu albir, juntament amb la seva índole paralela de traductor, és l'art on més refulgent brilla la seva preparació filològica. Perquè, al capdavant, com molt bé va definir l'impressor i humanista Josse Badius (1462-1535): «Grammaticus est qui diligenter, acute, scienterque norit aut dicere aut scribere». I això és el que feu ell sempre, *uerbo atque exemplo*.

La preocupació constant per la bona dicció, el feu pouar sovint en el seu vigatanisme originari i en la mateixa parla de la seva família, com en el magnífic llibre, en dos volums, *El parlar d'una família vigatana*, de 2014, que tan útil pot ser també en l'àmbit escolar i àdhuc en l'arreplega complementària del lèxic més tradicional i genuí. Una autèntica “obra de camp”, que ell va poder fer sense sortir de casa! En aquest bell llibre, s'hi recullen els motius vigatans de cases i de persones, i els idiotismes locals i trets fonètics més característics. Una enquesta, feta sobretot a partir del testimoniatge oral del seu pare, procurarà a Jaume Medina una notable quantitat d'exclamacions, girs, refranys, locucions i frases fetes en perillós declivi actualment. I encara clogué el llibre amb un ampli i profitós repertori lexicogràfic.

En aquesta obra (i en d'altres) ja dona un bon grapat de dades autobiogràfiques. Però, sols un mes abans del seu traspàs, aparegué el primer volum de *Vida viscuda. Memòries*. La continuïtat d'aquests records, que acaben en els dies anteriors a l'inici dels seus estudis universitaris, la deixà escrita i cal confiar que veurà la llum.

També el 2019 aparegué l'aplec *Llettra menuda: l'eco de les paraules*, on recollí «tota una colla d'escrits breus d'índole i d'intenció diverses, la major part dels quals apareguts del 2003

ençà». I, en explicació del mateix Jaume Medina, la intenció de l'autor d'aquests textos obeí a «l'interès de l'autor a explicar-se a si mateix determinats conceptes, tot difonent al mateix temps pel cercle més ampli dels lectors els resultats de les seves reflexions». Aquí de nou aflora la seva vena ribiana i la seva condició de professor.

Una altra activitat a què dedicà els seus afanys fou la recopilació d'epistolaris de grans escriptors i personatges, com dels seus biografiats Riba i Carner. I dedicà, igualment, una atenció molt especial a recollir la correspondència del gran i venerable Josep Torras i Bages.

Però, naturalment, no podem deixar de referir-nos a la seva creació literària *stricto sensu*: cinc llibres de poesia i una única novel·la lírica. La seva obra poètica completa fou recollida també per ell mateix en una publicació de l'any 2020, on, amb bon criteri, tenen cabuda, així mateix, les seves traduccions poètiques. No és una producció abundant, però sí selecta i elaborada amb un coneixement tècnic directe i pràctic, fonamentat en la millor art retòrica apresada dels clàssics; dels grans mestres. Ho explica ell en els complements i comentaris aclaridors que fa a propòsit de les seves composicions. Jaume Medina va ser sempre una persona molt ordenada, com he dit. Ho guardava tot i tot ho tenia ben endreçat. Això li permeté d'explicar amb la màxima precisió i exactitud els moments, les circumstàncies i les influències de cada poema compost per ell. De fet, aquests comentaris constitueixen una mena d'autobiografia, abans de les memòries ja esmentades: *Vida viscuda*. I en les conclusions declara: «entenc la meua dedicació als estudis i les traduccions com un magnífic complement de l'obra de creació». És, doncs, aquest el seu propòsit primordial: la creació literària. D'aquí la seva major brevetat per haver-hi exercit un major poliment, que el duu a suprimir de la seva *Obra poètica completa* alguns versos de joventut. D'aquí també el seu refinament i perfecció formal. Segurament, en grau superior al que, ai las!, demanen els nostres temps.

Complementa la seva creació i traducció poètica, *El perdut i el seu mirall*, la seva sola novel·la. Aquesta, de contingut filosòfic i d'expressió lírica, fou publicada el 2016, i hom diria que s'hi reflecteix no poc del seu caràcter i s'hi manifesten detalls de la seva pròpia vida. Particularment, s'hi percep la seva constant preocupació per la recerca de si mateix, del propi coneixement. I, com no podia ésser altrament, tot transcorre ambientat en la geografia històrica i viva del nostre terror.

El 22 de maig de 2019, Jaume Medina Casanovas dictava la seva darrera lliçó a la Universitat Autònoma de Barcelona amb motiu de la seva jubilació després de gairebé mig segle de vida acadèmica amb plena i total dedicació a la docència i a la recerca; quaranta-set anys per a ser exacte. Fou un acte emotiu. Per a ell, certament; però també per a tots els familiars, amics, col·legues i deixebles que el vam acompanyar.

Jaume Medina va fer un repàs a la seva llarga trajectòria docent i al context històric i social en què tingué lloc, va rememorar col·legues i amics, i es va centrar en particular en els deixebles. Però mentre sentia les seves paraules no vaig poder evitar de repassar també jo mentalment aquest gairebé mig centenar d'anys d'amistat. Una amistat començada a la Universitat. Per això no voldria acabar aquest record sense fer una breu al·lusió a l'amic, malgrat el vertigen que dona girar el cap enrere i albirar gairebé mig segle que ens fuig a una velocitat creixent.

Jaume Medina ha estat, com hem vist, un gran filòleg, un perfecte traductor i un exquisit poeta. Però té encara un mèrit molt superior: el d'haver estat una bona persona. Una excel·lent persona. D'un cor enorme, ha estimat molt i ha sabut estimar intensament. A la seva família, particularment als seus tres fills: Joan, Laura i Maria; al seu país i a l'ànima tangible de la nostra gent que es manifesta en la llengua que ens agermana.

Uns pocs anys més gran que jo, el vaig conèixer quan es va reincorporar al Departament de Filologia Clàssica de la Universitat Autònoma de Barcelona, en tornar de soldat, ell, home de pau, després de l'obligatori servei militar d'aquell temps de tempesta. Jo, aquell mateix any, vaig acabar la llicenciatura i, sense haver-hi tingut encara cap tracte, el veia com a un model d'humanista a

emular. Militant pacífic, però incommovible en les seves fermes conviccions en defensa dels drets nacionals i lingüístics de la nostra terra. Però poc m'imaginava llavors que acabariem tenint una llarga i bona amistat.

De caràcter tímid tots dos (ell més dolç, jo més esquerp), sempre tindrè present que, el dia de la meua primera classe professada a la Facultat, jo estava un bon xic exaltat i no poc nerviós. I va ser ell qui m'acompanyà, per donar-me ànims, fins a la porta de l'aula. No recordo, però, si em va haver de donar una petita empena perquè hi entrés! Però el cert és que la seva companyia i proximitat, en aquesta avinentesa i en d'altres que ens deparà la vida, em va ajudar molt.

Ja va ser motiu de gran satisfacció per a mi, ufanós de la meua humil condició de *penene* (professor no numerari) de tenir en comú amb ell el mateix despatx una bona colla d'anys. A més, veïns com érem a Barcelona, també vam compartir cotxe en les nostres anades i tornades a la Facultat durant molts cursos de coincidència horària.

És normal, doncs, que tinguéssim ocasió de parlar de moltes i molt variades qüestions. Unes converses, en les quals jo vaig tenir l'oportunitat d'aprendre molt de la seva amplíssima cultura i gran erudició. Recordo amb admiració com se sabia de cor una extraordinària munió de poesies, de bones i ben triades poesies; en llatí i en català. Però, a ell, l'embadalia especialment el numen poètic de Carles Riba, de qui esdevingué exhaustiu biògraf i un dels principals especialistes en l'obra de l'eximi poeta. *Les Elegies de Bierville*, me les havia recitades senceres manta vegada i sempre amb punyent emoció pujant i baixant per l'Arrabassada... Però també era capaç de recitar, sense la mínima dubitació, llargs versos del diví Virgili, de l'excels Ovidi, de l'exaltat Catul.

I, sempre preocupat per la bona salut de la nostra llengua, que ell conreà tothora exemplarment, ens oferí, fins al postrem alè, uns articles modèlics, de forma i de contingut, publicats últimament a la premsa periòdica sobre qüestions lingüístiques diverses i preocupants. Els dos darrers, apareguts encara dues setmanes després de la seva mort; en l'últim donava les gràcies a tots els qui havien tingut cura d'ell els dies finals.

Uns pocs amics encara vam poder acomiadar-nos del nostre estimat Jaume en les seves hores extremes, a les quals va arribar amb fort ànim, exemplar coratge i ferma força d'esperit.

Bona mors est ostium bonae uitae fou un dels mil proverbis lullians editats per Jaume Medina. No dubto que el dia 11 de març de 2023 Jaume traspassà la porta que duu a la vertadera existència. Ell creia fermament en aquesta vida perdurable i alguns concordem amb ell en aquesta convicció. Confiem, doncs, que el Cel ens permeti de retrobar-nos.

Jesús ALTURO I PERUCHO
Universitat Autònoma de Barcelona

VIRGIL ANI
(Bucarest, 1934 - Barcelona, 2023)

Amb motiu de la jubilació del septuagenari professor Virgil Ani, l'any 2004 la Universitat de Barcelona va voler-li dedicar l'*Anuari de Filologia*.¹ Malgrat la brevetat del primer escrit («Uns mots per a en Virgil Ani»), menys de vint línies, la professora Lídia Anoll hi copsava magistralment la magnitud del personatge, tot destacant-ne el tarannà senzill d'home planer que traspuava confiança i seguretat, però, a l'ensem, el temperament apassionat, curull de força i convicció, que exhibia en tot el que explicava. Anoll també el qualificava d'erudit envejable que, tanmateix, no

1. *Anuari de Filologia* (2004), Volum XXVI, Secció G, Núm. 4.